

El contramodel islandès: hegemonia i poder constituent

DIEGO GONZÁLEZ CADENAS
Investigador en Dret Constitucional
Universitat de València

0. Índex

	pàgina
1. Constitució i crisi -----	3
2. En un inici: crisi econòmica -----	4
3. El procès constituent -----	6
4. Anàlisi del procès constituent -----	10
5. Conclusions -----	14

1. Constitució i crisi

Al marge d'excepcions com la Constitució sueca del 1974 o la canadenca del 1982, la majoria de constitucions han estat escrites en temps de crisi o en períodes excepcionals. És durant els períodes de crisi orgànica quan es produeix un desplaçament dels diferents nivells estructurals, inclòs el legal, a partir del qual existeix la possibilitat de transformació radical de l'organització social. L'enllaç entre allò possible i l'impossible es modifica, creant-se, i insisteixo en l'element contingent, la possibilitat de ruptura. Així, l'obertura d'una **finestra d'oportunitat** no és garant del canvi com si es tractés d'un procés causal i espontani, sinó que requereix que en les relacions de poder entre els diferents actors socials en pugna, l'element transformador sigui hegemònic. La correlació de forces que s'estableixi se sintetitzarà en un punt de l'eix entre la regressió, l'immobilisme i la transformació radical de les relacions socials. La **finestra d'oportunitat** que finalment acaba creuant-se, en el cas de fer-se, és la construcció sintètica de les aspiracions que acaben per fer-se hegemòniques.

Islàndia és un cas de manual. Una forta crisi econòmica causada per anys de pràctiques neoliberals i una forta aversió cap al sistema polític provoquen una crisi de règim originadora d'un esdeveniment amb la potència suficient per provocar la dimissió d'un govern, l'oposició al pagament del deute contret per les entitats bancàries i l'obertura d'un procés constituent. Tot i això, la coneguda popularment com a revolució islandesa està molt més a prop de l'immobilisme que de la transformació social, i es tracta, com més tard es demostrarà, d'una transformació de caràcter conjuntural.

Per estudiar amb la major exactitud possible les virtuts, els defectes i les lliçons de l'experiència islandesa, cal desmitificar-la. En efecte, no podem parlar de revolució a Islàndia i de procés constituent, si bé és digna d'anàlisi, ja que no ha estat duta a terme per una Assemblea Constituent sinó per una Comissió Constitucional. L'esborrany de Constitució, amb escasses o nul·les possibilitats d'aprovació pel Parlament, presenta mecanismes de participació interessants però no aprofundeix en matèria social, econòmica i mediambiental. Ara, no canvia en absolut la importància de l'estudi del cas islandès, innovador en aspectes com la conformació ciutadana de la Comissió Constitucional i l'ús de les noves tecnologies i, sobretot, perquè ens permet extreure tota una sèrie de lliçons que entenem que són d'importància per al desenvolupament d'un procés constituent a Catalunya.

2. En un inici: crisi econòmica

Fem, en primer lloc, una breu repassada a la història recent d'Islàndia, país amb el sistema parlamentari més antic del món. A principis del segle XX, després de més de sis-cents anys de colonització noruego-danesa, Islàndia continuava tenint l'estructura social més feudal i empobrida del conjunt de països nòrdics. Al final de la Segona Guerra Mundial s'independitzava de Dinamarca i, amb una Constitució redactada de manera molt similar a la danesa, entrava en una època de creixement sostingut gràcies a les ajudes provinents del Pla Marshall commutades per l'establiment d'una base militar nord-americana i de l'OTAN. L'Estat del benestar de tipus escandinau que va conformar va arribar a la mitjana de la resta de països nòrdics a mitjans dels anys vuitanta. No obstant, el pes de l'oligarquia local i l'elevat clientelisme van seguir constituint un vincle directe amb les estructures pràcticament feudals del segle XIX.

El sistema de partits, de forta tendència bipartidista, va jugar (i jugarà) el rol de control dels grans mitjans de comunicació, la banca pública local i el nomenament dels funcionaris públics. La forta influència de les polítiques neoliberals del Regne Unit i els Estats Units, així com l'entrada a l'Espai Econòmic europeu el 1994, van segellar la forta tendència a la liberalització i la financerització de l'economia islandesa. Un cercle viciós va enllaçar el món de les finances i el dels partits: propietaris i dirigents de la banca operaven lliurement gràcies al suport dels partits polítics als quals finançaven; els partits de Govern es van convertir en administradors i representants de l'oligarquia financera. L'economia va quedar financeritzada completament i va arribar a superar el valor dels actius bancaris en quasi 10 vegades el PIB nacional. Les pràctiques corruptes per mantenir la bombolla activa es van generalitzar, dins i fora del país.

La caiguda de Lehman Brothers a finals del setembre del 2008 va evidenciar el castell de cartes que estructurava l'economia islandesa i, a partir d'aquí, els fets es van accelerar: nacionalització dels tres bancs més importants del país, el primer ministre britànic va aplicar la llei antiterrorista als actius del més important per tal de congelar els seus actius a la Gran Bretanya i l'FMI va portar a terme un rescat de 2.100 milions de dòlars.

La situació produeix un despertar polític i forts moviments de protesta demanen, en essència, la dimissió del Govern, eleccions generals i un procés constituent. I ho acon-

segueixen. El gener del 2009 el Govern de coalició del Partit Independent i l'Aliança Socialdemòcrata dimiteix. Les eleccions de l'abril del 2009 trenquen parcialment el sistema de partits tradicional i el Partit Independent, que des de la seva creació el 1929 havia estat el més votat, obté el pitjor resultat de la seva història. El nou Govern, de coalició entre socialdemòcrates i el Partit d'Esquerra Verda, convoca eleccions a Assemblea Constituent en atenció a la reivindicació popular.

D'altra banda, tot i la dimissió del ministre de Sanitat del Partit d'Esquerra Verda i de la rebel·lió de cinc dels diputats del partit, es decideix emprendre el pagament del deute contret per Icesave. Enmig del clima de desaprovació general, el president Olafur Grimsson convoca un referèndum sobre la qüestió en què els dirigents dels partits del Govern s'abstenen i els votants es pronuncien en un 93% en contra del pagament del deute. Les mobilitzacions populars es tornen a reproduir l'octubre del 2010 i s'aconsegueix un altre referèndum sobre el pagament del deute. Així mateix, com a conseqüència de l'acceptació dels plans de l'FMI, el Govern duu a terme retallades importants en la despesa pública en contradicció amb les seves promeses electorals. Especialment el Moviment Esquerra Verda, que tenia la cartera d'economia.

A dia d'avui, i sense entrar en detalls, ja que no és objecte d'aquest estudi, la situació no és esperançadora. Tot i la sentència del Tribunal de l'Associació Europea de Lliure Comerç, segons la qual es va reconèixer la legitimitat de l'oposició del poble islandès a compensar britànics i holandesos pel deute d'Icesave, Islàndia ja ha tornat més del 50% del deute i segueix pagant. La banca va ser nacionalitzada absorbint l'Estat el seu deute per ser després reprivatitzada amb rapidesa (a excepció del principal banc, que a causa de la quantia del seu deute encara no s'ha procedit a la seva privatització). Així mateix: el deute públic segueix disparat, s'ha produït un empitjorament de les condicions de treball, el país viu immers en un "corralito" financer i s'està gestant una nova bombolla immobiliària que posa en dubte la recuperació de l'economia.

Pel que fa als processaments judicials, s'han de destacar diversos fets. L'alt tribunal creat el 1905 per jutjar membres del Govern sospitosos de conducta delictiva es va estrenar amb l'exprimer ministre Geir Haarde declarat innocent de tres de les quatre acusacions de negligència, de manera que no només no complirà la pena de dos anys a la qual s'enfrontava, sinó que ni tan sols haurà de pagar una multa o les costes del judici. Igualment, s'ha condemnat dos banquers a penes de presó per frau de 59 milions d'euros. No obstant, la condemna, davant dels cinc anys que demanava la fiscalia, és de nou mesos de presó dels quals sis són d'inhabilitació.

3. El procés constituent

Les fases del procés

La crisi econòmica, unida a la descomposició del sistema de partits, va provocar que la ciutadania demanés un procés constituent, que va ser concedit pel nou govern progressista després de seixanta-cinc anys de Constitució provisional. Amb anterioritat a aquesta decisió, diversos col·lectius de base van convocar una Assemblea Nacional en què van participar 1.500 persones, de les quals 1.200 van ser triades a l'atzar mentre que 300 van ser representants de sindicats, associacions, empreses i organismes diversos. Dividits en 9 grups de treball, van debatre tant sobre els valors que havien de guiar la societat islandesa com sobre la seva visió de futur. Aquest esforç d'organització ciutadana va ser clau en la decisió d'iniciar un procés constituent per part del Parlament islandès.

De fet, el primer pas del procediment que van adoptar va ser el de convocar una Assemblea Nacional, en reedició de l'organitzada per la ciutadania, amb al voltant de mil ciutadans triats a l'atzar. El resultat d'aquesta va ser un document breu en què subratllaven algunes de les idees que es desitjaven incloure a la nova Constitució. En segon lloc, el Parlament va designar un comitè constitucional, compost per set professionals provinents de diferents àrees, que va recopilar informació i va aportar anàlisi i idees en un informe de set-centes pàgines. Finalment, el novembre del 2010, van tenir lloc les eleccions a Assemblea Constituent on van ser elegits, amb una participació del 37%, vint ciutadans dels 523 postulants.

No obstant, el Tribunal Suprem va acabar anul·lant el procés constituent al·legant deficiències en la votació en una sentència que marca un perillós precedent en ser el primer cas en què una democràcia declara nul·la i sense efecte una elecció a Assemblea Constituent. Tot i això, la majoria parlamentària progressista va reaccionar encarregant als vint ciutadans elegits que duguessin a terme la seva tasca en una Comissió constitucional. La legitimitat del projecte va quedar, però, en entredit, i el que resulta més preocupant, la conversió de l'Assemblea Constituent en una Comissió Constitucional va retallar el poder constituent.

Els treballs a la Comissió Constitucional i el referèndum no vinculant

La Comissió Constitucional va estar marcada pel consens en les línies fonamentals fins al punt que, després de quatre mesos de treball, el text va ser aprovat per unanimitat. L'eix central del projecte és la consolidació i aprofundiment de mecanismes democràtics formals (lleï electoral proporcional, llistes obertes, referèndums nacionals més freqüents, reforçar el dret de la ciutadania a la informació, limitació del mandat polític), si bé compta amb elements com la possessió pública dels recursos naturals.

Finalment, el Parlament va fixar i va realitzar un referèndum no vinculant (consultiu) d'aprovació del text (i parts concretes d'aquest) el 20 d'octubre del 2012. La baixa participació, 48%, demostra que la ciutadania es va mostrar majoritàriament favorable a l'aprovació del projecte de Constitució, si bé una part important semblava no legitimar el procés. L'eix central d'aquesta divisió el marquen les diferències partidistes entre aquells que se senten propers a la coalició de Govern i els identificats amb els partits conservadors tradicionals (Partit de la Independència i Partit Progressista). Altres eixos de ruptura els podem situar en la diferència de suport entre els habitants de la capital, més involucrats en l'onada de protestes, i la resta del país, i també en la diferència de suport entre dones i homes o entre classes socials.

La no aprovació del text constitucional

L'aprovació d'un nou text constitucional, d'acord amb la Constitució vigent, es produeix seguint el mecanisme establert a l'article 79, segons el qual una revisió constitucional ha de ser votada per dos parlaments consecutius. Després dels titubejos de la coalició governant, que va prometre no acabar la legislatura sense presentar el nou text constitucional, amb modificacions de les quals mai vam conèixer l'abast, el Parlament no va sotmetre a votació l'esborrany constitucional abans de la seva dissolució a causa de les eleccions del 27 d'abril del 2013. Però tal com era previsible, donada la seva oposició al procés des d'un primer moment, els triomfants partits tradicionals han assenyalat que no continuaran amb el projecte de Constitució. Així mateix, el Parlament va aprovar una mesura abans de la seva dissolució segons la qual qualsevol canvi en la Constitució requereix dos terços del Parlament, a més d'un 40% del vot popular, amb la qual cosa seria necessari que un 80% de persones amb dret a vot acudissin a una votació perquè s'acceptés un futur canvi constitucional.

Una nova iniciativa ciutadana, SOS Nova Constitució islandesa, que compta amb el suport de diputats del Moviment de l'Esquerra Verda, es va manifestar un mes abans de la fi de legislatura per tal que fos aprovat l'esborrany constitucional tal com el va redactar la Comissió Constitucional. Els propers mesos determinaran si, en contra de la voluntat expressada a les urnes, la ciutadania islandesa reactiva el poder constituent i demanda l'aprovació d'un text que ha suscitat més interès fora de l'illa que dins. Sens dubte, l'agreujament de les condicions econòmiques abans esmentades serà determinant en el fet que es reproduïxin o no els aixecaments populars.

4. Anàlisi del procés constituent

El cas islandès permet desenvolupar alguns dels temes centrals per a l'articulació de processos constituents a Europa, tant pels seus defectes com pels seus encerts. En aquest sentit, i per aclarir l'exposició, es plantejaran diferents temes amb l'objecte de suscitar debat.

Comissió constitucional conformada per ciutadans

Com ha estat assenyalat, la Comissió Constitucional es va conformar per ciutadans independents i no per partits polítics, cosa que genera moltes simpaties donada l'animadversió creixent de la ciutadania envers els partits. Així, els qui s'hi posicionen a favor consideren que es minimitza al màxim la possibilitat que la nova constitució sigui un reflex dels partits que promouen el procés acudint de forma directa a la ciutadania.

Tanmateix, des del meu punt de vista, es parteix de la creença que, atès que els ciutadans del comú som el 99% i els poderosos únicament l'1%, les possibilitats d'una Assemblea Constituent formada per ciutadans que beneficiï les majories són del 99%. Aquesta lògica no és al meu parer més que pura il·lusió democràtica. Això és, afirmar que la composició ciutadana de l'Assemblea Constituent és per se emancipadora és erroni en obviar una anàlisi de l'hegemonia cultural en una societat determinada. En el cas islandès l'esberrany constitucional és reflex d'una hegemonia cultural que no qüestiona, més que lleument, els fonaments de la manera de producció econòmica i del sistema democràtic imperant a Occident.

Ús de tecnologies de la informació i de la comunicació

La utilització de noves tecnologies permet, en essència: 1) major transparència, més control del procés i responsabilitat dels poders públics, 2) la possibilitat de participació en el procés de la ciutadania; 3) una major legitimitat de la futura carta al ser sentida com a més pròpia per la ciutadania.

A Islàndia, setmanalment, a través de la pàgina web de la Comissió Constitucional, es van sotmetre a debat i es van votar diferents articles de l'esborrany. Els comentaris i propostes de ciutadans i experts, també realitzables via Facebook i Twitter, van permetre conformar la versió final de cada article, i tots ells van ser atesos. Així mateix, la web contenia material relacionat i informació relativa al treball desenvolupat, així com el contacte de tots els constituents, reunits al centre de Reykjavík a fi de resultar més accessibles. D'altra banda, les reunions del Consell es van emetre en directe tant a internet com per televisió, i es podien consultar al voltant de 50 entrevistes a membres del consell a YouTube.

En contrapartida, cal assenyalar que el nombre de seguidors de les reunions de la Comissió va oscil·lar entre els 150 i 450, i es van comptar a finals del 2011 al voltant de 5.000 reproduccions al canal de YouTube. Els tres comitès de la Comissió van rebre i analitzar 323 propostes formals i una mica més de 3.600 comentaris. Ara, la baixa participació que es dedueix d'aquestes dades no s'ha de relacionar amb la major o menor utilitat de les noves tecnologies, que no són al cap i a la fi més que una eina de treball, sinó que són mostra de l'escàs seguiment i implicació de la ciutadania islandesa en el procés constituent.

L'esborrany constitucional

Si bé l'esborrany constitucional suposa un avanç, està essencialment centrat en qüestions democráticoformals i no es produeix, excepte per la qüestió de la propietat nacional sobre els recursos naturals, un qüestionament de les relacions de producció. Així, si bé s'ha fet un avanç en matèria de mecanismes de democràcia participativa (possibilitat que la ciutadania porti a terme referèndums) aquests són retallats amb importants limitacions que arriben fins al punt de negar-se la possibilitat d'activació del poder de reforma o poder constituent per part de la ciutadania. Així mateix, la separació de poders, preocupació de l'Assemblea Nacional, continua reproduint, en essència, els mateixos vicis que el model de Constitució vigent.

En matèria de drets socials, econòmics i mediambientals, és únicament ressenyable la consagració de la propietat de la nació dels recursos naturals en quedar prohibida la seva privatització, llevat que pertanyin a una persona privada (si bé es permeten i es donen per fet concessions privades per explotar els recursos naturals que hauran de ser regulades per una futura llei). Sense trencar amb la tradició constitucional nòrdica, amb

uns preceptes constitucionals summament imprecisos, ens trobem davant d'un text que deixa oberta, de bat a bat, la desnormativització dels drets i deixa en mans del Govern la garantia del seu compliment.

Revolució islandesa?

En essència: l'esberrany constitucional està configurat de tal manera que els elements de la Constitució representativa (elements de democràcia representativa i de defensa de la propietat privada) predominen en gran mesura sobre els escassos principis de la Constitució Alternativa (mecanismes de democràcia directa, de confrontació ciutadania-Estat i formes comunes de propietat) i es donen escasses possibilitats de superació dialèctica dels elements de poder popular sobre els representatius estatals i, en el pla del socioeconòmic, una posada en marxa de correcció d'antonímies i llacunes. Es produeix una mena de fetitxització de la democràcia liberal segons la qual l'ampliació de mecanismes democràtics formals es converteix en l'objectiu final i definitiu del canvi evitant qualsevol modificació substancial de les relacions de producció. El fet de pretendre que l'única ampliació de mecanismes democràtics formals en el marc del domini del capital pot permetre una modificació real de les condicions d'existència suposa una veritable il·lusió democràtica.

A Islàndia, per tant, no es pot parlar en cap cas de revolució, entesa com una transformació econòmica orgànica (persistent i que provoca canvis de rellevància en l'estructura econòmica), sinó, en tot cas, d'un canvi conjuntural centrat en les personalitats que tenen la responsabilitat immediata del poder. Fins i tot, filant més fi, podrem arribar a veure que els aixecaments, en què, per descomptat, hi havia elements revolucionaris, es donava una clara preponderància conservadora lligada als problemes derivats de la crisi econòmica i la consegüent pèrdua del nivell de vida.

Activació del poder constituent?

El cas islandès és un cas clar d'exercici del poder constituent derivat en no tenir l'Assemblea Constituent el caràcter originari, fundador, prejurídic, sobirà i absolut que trenca amb el règim anterior. Al contrari, es tracta d'un poder que es basa en el constituït, que està reglat i limitat per la legalitat constitucional. Si hi afegim l'acatament de la sentència del Tribunal Suprem s'acaba de demostrar això assenyalat. L'acatament de la sentència, doncs, va demostrar la incapacitat del poder constituent per superar les estructures del

poder constituït i poder-se erigir com a tal. Per definició: si el règim anterior és part del problema que una Assemblea Constituent ha de resoldre ja que aquest està viciat, per quin motiu l'Assemblea hauria de respectar les seves instruccions?

La conformació de la Comissió Constitucional és una mostra d'un altre problema afegit ja assenyalat: tot el poder de decisió final queda reservat al Parlament que, com ja s'ha esmentat, ha acabat fins i tot per rebutjar l'esborrany constitucional. El poder constituent, per definició il·limitat, no s'ha exercit. Limitar un poder sobirà és desnaturalitzar-lo i dissecar-lo.

5. Conclusions

Arribats a aquest punt la pregunta que cal formular-se és: per què falla el procés islandès? És crucial entendre, i a Islàndia es demostra, que una activació del poder constituent necessita d'un model organitzatiu ben definit que pugui canalitzar la ruptura. El problema essencial de les mobilitzacions d'"indignats", a l'estil del 15-M o dels ciutadans islandesos, és que no han suposat, ni podran difícilment suposar, una reorganització de la vida social a causa de la seva falta de capacitat organitzativa. Aquests moviments han estat expressió directa de rebel·lió sense ànim revolucionari. **L'esquerda de l'hegemonia neoliberal en un moment determinat no és sinònim de la consolidació d'una nova hegemonia popular.** Aquesta no sorgeix espontàniament, sinó que necessita d'un instrument polític que la construeixi.

En els últims temps hem vist en diferents països (inclòs el nostre) creixents multituds que s'han rebel·lat contra l'ordre existent i que sense una conducció definida han ocupat les places i carrers. No obstant això, **tot i haver aconseguit la mobilització de centenars de milers de persones, ni la seva massivitat ni la seva combativitat han permès anar més enllà d'una revolta popular.** S'ha arribat, fins i tot, com en el cas islandès i recentment el búlgar, a fer dimitir un govern, però no s'ha estat capaç de conquerir el poder per iniciar un procés de transformacions socials profundes de la mateixa manera que ho estan fent a l'Amèrica Llatina.

Finalment, és ressenyable com Islàndia dóna també valuoses lliçons a l'esquerra. El Moviment Esquerra Verda va aconseguir ser, en el punt àlgid de les mobilitzacions, el partit amb més intenció de vot canalitzant les demandes populars. No obstant això, després del pacte amb la socialdemocràcia corresponsal de la crisi econòmica, del pas a la gestió de la crisi en lloc de la seva confrontació, acceptant la cartera d'economia i amb això el pla d'ajustament de l'FMI, l'esquerra ha perdut. En aquest sentit, **l'esquerra ha d'assumir que l'activació del poder constituent es tradueix en un procés d'acumulació de forces populars amb voluntat de transformació i ruptura.**

No obstant això, i per acabar amb un punt d'optimisme, no és menys cert que el procés islandès, que suscita més interès fora que dins del país, pot suposar, per la ma-

teixa força expansiva de la idea, l'inici d'una onada de constitucionalisme democràtic a Europa que representi una ruptura i una voluntat de transformació real. Sense anar més lluny, el desembre passat una sèrie de protestes van sacsejar Eslovènia fent propi el programa islandès. En última instància, **l'inici d'un procés constituent democràtic, al marge dels seus resultats, és sempre un risc per al poder constituït atès que suposa una modificació de l'enllaç entre el possible i l'impossible.**

